

Vartai į pasaulio centrą

Kalbasi filosofas dr. Krescencijus STOŠKUS, etnomuzikologė Varsa LIUTKUTĖ ir „Liaudies kultūros“ redakcijos darbuotojai Dalia RASTENIENĖ bei Dainius RAZAUSKAS.

D. RASTENIENĖ. Mūsų sumanymas pasišnekėti su masinės kultūros atstovu ir pabandyti su juo pasiaiškinti masinės kultūros ir etnininkų galimas bendros veiklos sritis žlunga, kadangi kviestasis herojus, Lietuvai pažįstamas iš televizijos ekranų, reklaminių klipų, dainos „Trys milijonai“ ir kitų jo veiklos rezultatų, prižadėjęs pokalbyje dalyvauti, lengvabūdiškai nesiteikė atvykti. Priežastys – nežinomos... Gaila, nes, manau, dabar jų laikai... Naiviai tikėjaisi pozityvių pokalbio minčių, nuomonių susikirtimų ir kito gero.

K. STOŠKUS. Kodėl jų laikai? Jų laikai tik tiek, kiek apskritai civilizacija dabar orientuojasi į jaunus žmones ir į inovacijas.

D. RAZAUSKAS. Įdomus reiškinys, kurį pastebėjau jau savo jaunystėje: visi orientuojasi į jaunus žmones. Taip buvo ir Tarybų Sąjungoje. Viskas – jaunimui. Dabar tas pat. Bet nei tada aš jčiau, nei dabar jaučiu iš to jokios naudos. Susidaro įspūdis, kad orientacija į jaunimą yra greičiau kompensacinis mechanizmas, kuriuo ideologinės arba valdžios struktūros mėgina pateisinti savo bejėgiškumą. Galima sakyti taip: gyvybė yra vaikas, o išmintis yra senis. Tokie archetipai egzistuoja visada. Jeigu senis neatstovauja išminčiai, jis apeliuoja į vaiką – va, viskas tau. Jeigu vaikas negali gyventi, tada ieškoma senio žiniūnio, kuris jo gyvybę išgelbėtų. Man regis, jaunimo kultūra yra, na, klijedesys...

K. STOŠKUS. Labai rūstus nuosprendis jaunimui...

D. RAZAUSKAS. Tai ne nuosprendis. Jaunimas vis tiek visada bus gyvas.

K. STOŠKUS. Manau, kad tai fundamentalesni dalykai. Kai rūpi pasiaiškinti, kas yra moderni civilizacija, lengviausia ją suprasti gretinant su tradicine, paprotine kultūra. Ir mūsų leidinys turi interesą modernią civilizaciją saistyti su tradicija, kuri joje yra pastebimai išsilaikiusi. Tradicinė kultūra buvo senųjų kultūra, joje visa žinija, elgsenos standartai, vertybės ėjo per vyresniąją kartą, kito kio transliavimo būdo nebuvo. Todėl kuo senesnė karta, tuo ji garbingesnė. Jaunajai kartai daug reikšmės nebe teikiama. Destrukcija paprastai siejama su tuo, kas modifikacijų pavidalu ateina iš jaunų žmonių. Jie neša nestabilumą ir pavojus. Civilizacijai randantis, kultūra diferencijuojasi, formuojasi personalizuota autorinė kūryba; individualūs gabumai ima ieškoti specialių pritaikymo sričių ir persimeta į aktyvią konkurencinę veiklą. Pradeda

irti tradicijos, stiprėja jaunesnių žmonių vaidmuo. Tas ilgas laikotarpis nuo archajinių civilizacijų pradžios maždaug iki viduramžių pabaigos, galima sakyti, buvo jau ne senųjų, bet subrendusių žmonių laikotarpis. Kuo labiau artėjama prie dabartinių laikų, tuo daugiau kūrybiškumo, originalumo, naujumo reikalavimai slegia jaunus žmones. Dabar ši tendencija yra pasiekusi tokį mastą (aš sutinku su Jūsų nuogaustavimais), kad išskyla rimtas kultūros suvaikėjimo pavojus. Į jį Huizinga atkreipė dėmesį jau prieš II pasaulinį karą. Jis šį reiškinį vadino puerilizmu, kiti vartoja infantilizmo terminą. Tai ypač būdinga masinei kultūrai, kurią sudaro didžiulis komercializuotas, prie paauglių mentaliteto pritaikytas kultūros srautas. Kodėl taip atsitiko? Kodėl orientuojamasi į paauglius, kurie kuriančioje kultūroje mažai tedalyvauja, o pinigų moka subrendusi visuomenė?

D. RAZAUSKAS. Bet moka per paauglius.

K. STOŠKUS. Bet kodėl „per“, o ne tiesiogiai tiems, kurie iš tikrųjų turi turtinių interesų?

D. RAZAUSKAS. Įdomus, tik kitos temos klausimas: kam reikalingi pinigai? Žmogus juos kaupia kaupia, bet iš tikrųjų nežino, kur juos dėti. Tada jis įdeda juos į kažką kita. O kas žino, ko nori, bet neturi pinigų? Jaunimas. Galbūt ne tai, kad žino, bet tiesiog nori, ir viskas.

K. STOŠKUS. Suaugusieji nori daiktų, patogumų. Jie žino, man regis, labai aiškiai, ko nori. Jie žino, ką daryt, kad verslas būtų efektyvesnis, su kuo konkuruot. Tai kodėl ne apie tų žmonių interesus sukasi komercinė kultūra? Dabar suaugusieji noriai mėgdžioja jaunimo, paauglių skonių, jų gyvenimo, aprangos, muzikos formas. Kuo tai paaiškint? Visa masinė kultūra orientuota į jaunus žmones, tiksliau sakant, į jų lėkštumą, nebrandumą, naivumą, jusliškumą, reksmingumą, lengvabūdiškumą.

V. LIUTKUTĖ. Taip. Net iš folkloro ansamblių patirties matyti, kad vyresnio amžiaus žmonės labiau mėgsta lankyti tuos ansamblius, kuriuose daug jaunimo. Būdamas prie jaunimo vyresnis žmogus jaučiasi jaunatviškesnis ir stengiasi taip atrodyti. Manau, ir kitose kultūrinėse bendruomenėse taip pat.

D. RAZAUSKAS. Jaunystė – tai energija, gyvybė.

K. STOŠKUS. Vadinasi, infantilizacija yra tam tikras postcivilizacijos ar postmodernybės masalas. Infantilizmas nėra pats kultūros jaunėjimas, bet jaunumo simuliacija, suaugusiųjų noras atrodyti nebrandžiai.

D. RAZAUSKAS. Jaunimas visada savaip dalyvavo kultūroje. Jis teikia kultūrai pliką energiją, o formos priklauso vyresniesiems. Aš nemanyčiau, kad kada nors jaunimas kultūrai būtų buvęs niekas. Net ir tradicinėse kultūrose vaikams dėmesio nestigo.

K. STOŠKUS. Tradicinėje kultūroje jaunas žmogus galėjo būti naivus iki brandos ritualo. Po iniciacijų jis turėjo atrodyti subrendęs: dirbti rimtus darbus, išlaikyti savitvardą. Jauno žmogaus idealas buvo suaugęs žmogus. Ir dabar vaikas nelabai nori būt vaiku. Jis jau žaisdamas persiima suaugusiųjų reikšmingumu. Bet dabar viskas apsiaverčia priešingai: iš suaugusiųjų reikalaujama, kad jie neprarastų vaikiškumo. Suaugę žmonės vis labiau nebegali nesiskaityti su paauglių ir jaunimo skoniais. Manau, kad tai yra susiję ne tik su nuolatine civilizacijos tendencija jaunėti. Antras veiksnys – kultūros komercializacija ir vaikiškėjimas. Visi geba vaikiškai mąstyti, sunkiau subręsti. Kuo vaikiškesnė kultūra, tuo ji plačiau prieinama, vadinausi, ir pajamingesnė.

D. RAZAUSKAS. Norėčiau vieną išlygą padaryti. T. Malory „Karaliaus Artūro“ cikle teko skaityti tokį keistą dialogą: susitiko du riteriai: klausyk, sako vienas kitam, – tau jau trisdešimt metų, tu per ilgai gyveni. Taigi retenybė, kad riteris išgyventų iki 30-ies metų. Kurie išlikdavo gyvi, galbūt tapdavo karaliais ar kokiais... ūkiškais, mažiau karingais veikėjais. Bet riterių, karių kultūra visada jauna. Tai pavyzdys. Noriu tik pasakyti, kad tam tikros kultūros sritys visada buvo jaunos. Dėl objektyvių, galų gale, priežasčių.

K. STOŠKUS. Šiuo požiūriu visose kultūrose, imkime kad ir Graikiją, Egiptą, kariai buvo ta galia, kuri suteikdavo valstybei prestižą. Bet riterio standartas buvo suaugęs žmogus, o ne paauglys, ne nebrandyla.

D. RAZAUSKAS. Supratau. Kitaip sakant, 13-os metų jaunuolis jau buvo vyras, o dabar jis ir 30-ies dar vaikas.

K. STOŠKUS. Tą ir norėjau pasakyti. Mano tėtė 13-os metų ėmė į rankas žagrę ir arė. Jis ne tik vaidino vyrą. Jis turėjo juo būti, nes reikėjo dirbti. O dabar suaugęs žmogus nori vaikiškai žaisti. Visas XX amžius giria suaugusio žmogaus vaikiškumą, spontaniškumą. Išleidžiama tik iš akių, kad jaunas žmogus paslankesnis, adaptyvesnis, labiau linkęs mėgdžioti, kaitaloti savo elgesio pavyzdžius. Civilizacijos stimulus yra skatinti inovacijas. Nuolatos jai reikia perimti madą, duoti nauja ir nauja. Jei neduodi, stumia tave iš profesinės sferos. Norint tai suprasti, gana pažvelgti į meno sferą. Ko dabar vertas menininkas, jei jis tik kartoja tai, kas žinoma? Jis turi būti visada prieky, avangarde: arba pats būti naujas, arba sakyti, kas naujausia... Šimtmečio pradžioje dar buvo galima pradėti kryptį, o pasakui jos visą gyvenimą laikytis. Pavyzdžiui, kaip kokiam nors kubistui. Amžiaus pabaigoje jau laukiama, kad kiekvienas kūrinyt būtų naujoviškas. Svarbiausia pasidarė ne tik naujumas, bet ir netikėtumas, keistumas. Yra didžiulis konkurencinis spaudimas, inovacijų slėgimas. Naujovė pati savaime tampa vertybe. Naujoves produkuoja vis jaunes-

ni žmonės, naujovių kokybės klausimas yra eliminuojamas. O jaunas žmogus mažai saistomas tradicijų, lengviau naujoves produkuoja. Menas vis labiau ima paklusti madai. O madai jautriausi yra į tradiciją neįaugę žmonės. Turiu galvoje ne tik drabužių, meno madas, bet ir gyvenimo, mąstymo madas. Anksčiau buvo meno ir mokslo kryptys, dabar – meno ir mokslo mados...

D. RAZAUSKAS. Tarsi tradicija būtų vertikali ašis, o mados – horizontalios.

K. STOŠKUS. Lyg ir... Jos sukūrė savo mechanizmą ir tenkina nuolatinį modernizacijos spaudimą. Iš to išplaukia ir visos šios civilizacijos šizofrenijos ir neurastenijos.

D. RASTENIENĖ. Anot V. Kavolio, jaunystės kultas yra vienas civilizacijos krizės požymių.

K. STOŠKUS. Aš vedu ten pat. Tik gal nereikėtų skubėt įvardinti tai vien kaip krizės simptomą, kadangi civilizacija – lyg jojamas arklys, jai reikia akstinų. Tarybinėje sistemoje šitas pasaulis kiek kitaip atrodė: žinodavai, kad Vakaruose galioja kitokie kriterijai, bet sunku buvo įsivaizduoti, kad kasdieninę sąmonę šitaip slėgtų naujumo siekimas. Tarybinė sistema vis dėlto buvo uždėjusi tam tikrus konservatyvumo standartus.

Tais laikais skaičiau vieno Vakarų sociologo jaunimo vertybinių orientacijų tyrinėjimus. Daugelio 14-os, 16-os metų mergaičių rūpestis buvo turėti madingos kosmetikos ir būt šiuolaikiškai. Aš savo aplinkoje nepastebėjau tokio spaudimo „būt šiuolaikiškas“, visada būt prieky.

D. RASTENIENĖ. Įdomu. Varsa irgi platino anketas. Ar jose buvo klausimų apie jaunimo orientacijas?

V. LIUTKUTĖ. Anketose buvo klausimas, kokia muzika labiausiai patinka. Į anketas atsakė įvairių folkloro ansamblių dalyviai. 30-iai proc. respondentų patinka populiarioji muzika. Antroje vietoje – folkloras, retos išimtyt – klasikinė muzika.

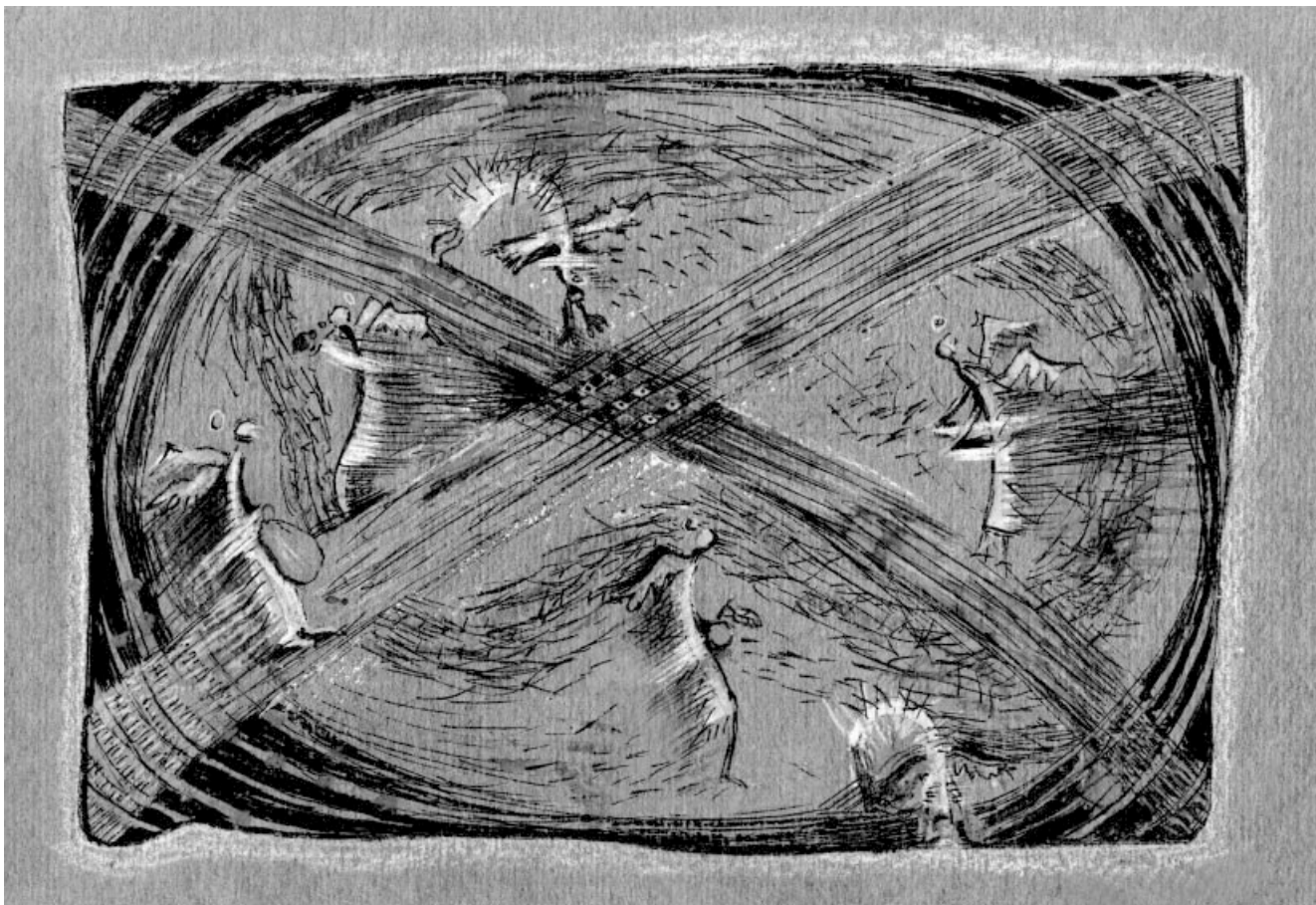
D. RASTENIENĖ. 30 proc. – dar ne tiek daug.

V. LIUTKUTĖ. Bet tai buvo folkloristai!

D. RASTENIENĖ. Ir man patinka talentingai atliekamas ir perdirbtas postfolkloras. Mano adoracijos objekto – latvių ansamblio „Ilgi“ ir Ilgos Reizniecės – dar niekas nenukonkuravo.

V. LIUTKUTĖ. Mes turim R. Veličkos grupę „Atalija“, kuri sėkmingai koncertuoja darželiuose, pradinėse mokyklose ir kitur. Klausio ir jaunimas. Tik iš dalies įsisąmonindamas, kad toks dainavimas plaukia iš praeities. Jiems smagu, kad jis dar ir šiuolaikiškas.

K. STOŠKUS. Gal ir gerai pasisuko dabar mūsų pokalbis. Tai vienas iš įdomiausių dalykų, ypač kad šiuose rūmuose apie tai šnekama. Vienu metu čia buvo labai propaguojamas švaraus, gryno folkloro išlaikymas, jo autentiškumas. Tarp autentiško folkloro ir jo padirbinių buvo brėžiama griežta riba. Gal tos laikysenos ir dabar yra, kaip atsako į J. Švedo ansamblių ir jo palikuonis. Man visada tas skaistybės saugojimas buvo truputį įtartinas. Lyg būtų galima kultūrą sureglamentuoti nubrėžiant griežtas ribas, nustatant taisykles. Nors anąsyk aš labai vertinau tokį po-

Edita MATULIONYTĖ. Nuopuolis. *Mišri technika*, 1999 m.

žiūrį; man buvo įdomūs tie iš gyvos tradicijos išplėsti restauruoti ansambliai, turintys ryškų regioninį koloritą, bet jaučiau, kad tai rizikingas dalykas, dėl to, kad tokiu negrynų šakų nusigenėjimu gali būti kamerizuota visa jų veikla. Ji gali apimti vis siauresnį ir siauresnį žmonių ratą. Darytis lyg sekta.

V. LIUTKUTĖ. Ji sėkmingai kamerizuota, kaip sakote. Folkloro ansamblių judėjimas šiandien tolygus bet kokiam kitam šiuolaikiniam jaunimo judėjimui, gausnesniam ar mažesniau. Vadinamieji folkloristai – tai tiesiog tam tikra palyginti nedidelė jaunimo grupė, gyvuojanti visiškai kaip kitos, į ją savo prigimtimi nepanašios jaunimo grupuotės, sakykim, – metalistai.

K. STOŠKUS. Bet pastarieji, įvairios jų grupuotės kartu didelę įtaką daro. Dabar jau pereičiau į Dalios pusę. Šios daro didelę įtaką, o folkloristai kamerizuojasi, lyg nutraukia ryšius su realiu pasauliu. Su panašia problema susidūrė ir avangardinis, profesinis menas. Jis elitarizavosi, kamerizavosi, todėl masės buvo priverstos susikurti savo pigų meną ir lyg – meną. Bet tai juk krizės požymis. Menas suskilo į viena kitą atstumiančias sritis: viena – tik patiems menininkams, o kita – tik publikai. Kultūros sritis negali visai emancipuotis, autonomizuotis, nepažeisdamas visos kultūros ir nesunaikindama savo specifinės prasmės ir vertės.

D. RAZAUSKAS. Iškyla labai įdomus tradicijos aspektas. Tradicija miršta tada, kai pradedama perduoti tik jos formas. Gyvas amžinybės laidas, tarkim, yra sėkla, o ne

medis, kuris iš jo išauga. Medis mirs, svarbu, kad jis sėklą perduotų. Turi būti perduodamas vidinis gilus turinys, neturintis galutinių formų. O formas kiekviena karta jau savaip realizuoja. Jeigu pradedama perduoti tik forma, tradicija pasmerkta mirti. Ji tampa muziejine įdomybe, žmonių ratas, kuris jos laikosi, ima siaurėti... Nebent dar kas nors ją išlaiko mirtinai sukaustyta... Man regis, kad postfolkloras – tarsi bandymas perduoti tradiciją truputį gilesniame lygyje, nebe pačią išoriškiausią jos formą, o truputį giliau.

D. RASTENIENĖ. Gerai. Sakote: kamerizuojasi, nedaroma įtakos. Bet paimkim reiškinį plačiau. Kas daroma etninės kultūros propagavimo srityje, kaip stengiamasi, kad ji darytų įtaką žmonėms? Pirma, ne visi folkloro ansambliai laikosi nuošaly nuo bendresnio kultūrinio gyvenimo. Antra, ir tai ryšku mažesniuose miestuose, miesteliuose ir kaimuose, kultūros įstaigų darbuotojai daug jėgų įdeda, kad prikeltų naujam gyvenimui tradicines kalendorines šventes. Rengiama daug įvairių renginių – Užgavėnės, Sekminės, Joninės ir kiti. Dirbama ir švenčiama tikrai ne sau, o žmonėms. Daugelyje vietovių, jei nevyktų šių renginių, gal ir nieko nevyktų. Nežiūrint į tokį didelį kultūrininkų triušą, pasišnekėję su jaunimu, girdime: o mes norime, kad etninės kultūros pamatinės vertybės mums perteiktų jauni žmonės, lyderiai, netgi populiariosios kultūros atstovai. Jaunuoliai, ypač moksleiviai įsivaizduoja, kad tada etninės kultūros dalykas jiems padarytų didesnę įspūdį, jie mano, kad tada gal jie labiau persiimtų iš mūsų tra-

dicinės kultūros ateinančia laikysena. Kodėl jie neprašo, kad ateitų pas juos šių dalykų aiškinti folkloro ansamblių dalyviai? Bet panašiai mąsto ir kai kurie suaugę žmonės. Praeitais metais spausdiniame pokalbį apie Halloweeno žygį į Lietuvą. Jei prisimenate, tada žymi verslininkė Rita Dapkutė sakė, jog žinanti, kaip užgniaužti Halloweeno plitimą Lietuvoje ir kaip paskatinti jaunimą švęsti savas kalendorines šventes. Anot jos, reikia, kad lietuviškas, sakykim, kalendorines šventes švęstų koks Sabonis ar Marčiulionis ir kad apie tai būtų plačiai šnekama, kad tai būtų rodoma... Tokie faktai padarytų, anot R. Dapkutės, gilų įspūdį ir įtaką jaunimui. Kas čia taip, o kas – ne?

D. RAZAUSKAS. Klausimą reikėtų pradėti nuo to, kas tai yra žvaigždė. Kodėl atsiranda žmogus, aplink kurį sukasi kiti? Senosiose tradicinėse kultūrose buvo žyniai. Visas gyvenimas sukosi apie juos. Dabar jų vietą užėmė kažkokie populiarūs veikėjai. Kas tai yra? Mano giliausiu įsitikinimu, tai yra dvasinio gyvenimo surogatas. Dėl to jie ir vadinami stabais, žvaigždėmis. Daug žvaigždžių, daug dievų. Va čia yra klausimo raktas.

K. STOŠKUS. Aš norėčiau prisiliesti, Dainiau, prie Jūsų ankstesnės minties ir pratęst Daliaus klausimą.

Tradicijos kaip formos atgaivinimą modernioje kultūroje aš paprasčiau įsivaizduoju. Man rodos, ji atgyja kaip gryna forma ne dėl kokios nors pastangos, bet dėl to, kad kitaip jos paprasčiausiai neina išimti iš viso valstietiško gyvenimo būdo. Kiekviena daina ar šokis dalyvauja toje kultūros visumoje, kurioje veikia ir ritualai, ir mitai, ir maginiai veiksmai, galų gale žemės arimas, gyvulių ganymas ir visi kiti darbai. Kai ką nors išplėši iš tos visumos, pasidaro tik forma. O jeigu lieka tik forma, tai ji iš karto prašosi rodoma, vaidinama, teatralizuojama. Nori atkurti kultūrą, o nejučiom padarai tik kultūros iškamšą. Kadaisė ir su Norbertu Vėliumi esam dėl to diskutavę. Jis gerai suprato, kad tų labai patriotiškai užsiangažavusių ir simpatišku grupelių pastangos atstatyti, sakykim, baltų kultūrą buvo utopiškos. Labai gražūs norai, bet kultūra jiems nepasiduoda. Tai ne atgaivinimas, o negyvos kaukės montavimas.

V. LIUTKUTĖ. Įvairioms žmogaus gyvenimo situacijoms skirtų ritualų poreikis yra, o pačių ritualų nėra. Per vestuves, sakykim, nesugalvojama nieko geresnio kaip tą patį „popsą“ klausytis. Pajutusios neužimtą vietą, tiems reikalingas komercinės struktūros, kurios vienu ar kitu būdu sugeba tai padaryti. Kodėl mums patiems šitos nišos neužpildžius? Žinoma, ne tomis restauruotomis kaukėmis, apie kurias kalbama, bet nekopijuotais, žmogui situaciją ar kalendorinę šventę pajauti padedančiais veiksmais. Daug ką iš tradicinės kultūros galima išsitraukti į dienos šviesą, tik nereikia nieko režisuoti. Kai režisuoji, tai ir gaunasi kaukė. Per Jonines, pavyzdžiui, galima sugalvoti gyvus užsiėmimus, kurie natūraliai tenkintų tavo dvasinius poreikius.

K. STOŠKUS. Pratęsiu mintį dėl formų evoliucijos. Žinoma, vienintelis būdas kultūrai išsaugoti ir yra formų lai-

kymas. Bet turinio neužkonservuosi. Kai gyvenimo sąlygos pasikeičia, išgaruoja ir turinys. Jei norima kiek įmanoma stabilizuoti kultūrą, reikia modernizuoti ir jos formas, t.y. priderinti prie tų naujų sąlygų. Kultūros kitimas nėra fatališkas, bet jis nėra ir pagal norus valdomas. Tai gana inertiška galia, ypač kai norima ją stabilizuoti. Kartu iškyla stabilizacijos tikslingumo klausimas. Bene E. Frommas yra kažkada taip palyginęs katalikų ir protestantų tikėjimus: protestantai imlesni kultūros pokyčiams, bet greičiau už katalikus darosi indiferentai, nes smarkiai suprastino ritualines formas. Jie suteikė laisvę individualiam patyrimui, sudarė galimybes krikščionybei intelektualizuotis. Katalikybė mažiau imli gyvenimo pokyčiams, bet stabilesnė. Ji labiau brangina apeigas, ir dėl to čia dažniau pasitaiko žmonių, kurie tik formaliai atlieka apeigas.

Norint išlaikyti kultūrą kaip autentišką tradiciją, reikia ne užkonservuoti formas, o palaikyti jų profesinį kultivavimą ir transformavimą. Kultivavimas įtraukia tradicijas į profesinės kultūros „apyvartą“. Kodėl japonų kultūra turi tokios įtakos Vakarų kultūroms? O dėl to, kad iš kiekvienos tradicinės formos jie padarė subtilią meistrybę, kad jų formos ėmė konkuruoti su europietiškais standartais. Pavyzdžiui, kaip ikebana padaryt? Tai ištisa filosofija, savita meno forma: tam skirti žurnalai, knygos, konferencijos. Ji tapo specialia kūrybos sritimi. Japonai kitoms kultūroms teikia didžiulių impulsų, kadangi jie įtraukė tradicinės kultūros dalykus į profesinę apyvartą. Jei forma teikia kūrybos galimybių, vadinasi, ją reikia kultivuoti, profesionalizuoti. Kaip daro žinoma lietuvių postfolkloro atlikėja Rūgščiūtė. Tai ir yra formos profesionalizacija. Jeigu galima lietuvių tradicinės kultūros formas išskirti iki tokio lygmens, lietuvių kultūra gali konkuruoti su kitų tautų kultūromis. Jei formos tik restauruojamos, tada jos pasidaro tik tam tikrų grupelių dvasinio atsiskyrimo būdu. Tų grupelių kultūra tampa savotiškais šiuolaikinės kultūros inkliuzais, griežtai savo ribas apibrėžiančiomis kapsulėmis.

Jei nori išsaugoti kultūros produktyvumą, nereikia drovėtis su ja elgtis laisvai: t.y. reikia nebijoti jos formų transformavimo. Tegu būna šalia ir autentiško folkloro būreliai, tarkim, net ir inkliuziniai, sektantiški, jeigu to kam nors reikia. Jie būtų reikalingi grynai istoriniu, pažintiniu požiūriu. Neabejotina, kad kultūros vertybių restauravimas stiprina istorinę nuovoką, etninę orumą. Bet draudimų neturėtų būti. Reikėtų naujus sąjūdžius girti, agituoti už juos, džiaugtis, kad atsiranda alternatyvos. Man atrodo, V. Povilionienė eina teisingu keliu. Daug metų kartodama folklorinę tradiciją ji suprato, kad jau prasideda per daug griežtas demarkacinių ribų brėžimas, kad kapsulizuota kultūra darosi vis labiau efemeriška.

Dabar galim pareit prie to klausimo, prie kurio Dalia pasuko. Mes ilgai prie jo ėjom. Jei bus atviri išėjimai iš kultūros tradicijos, tai bus ir atėjimų į ją. Nusigręžiama nuo jos dažnai dėl to, kad ją mes darome uždara sfera. Tarsi būtų sakoma: jūs užsidarot, – mums ir nereikia, mes turim amerikietišku formų. Nenoriu pasakyti, kad tai są-

moningai daroma, tiesiog, matyt, nėra aspiracijų ieškoti sąsajų tarp moderniosios kosmopolitinės muzikavimo formos (žinoma, ne tik muzikavimo, bet tegu šiuo atveju būna muzikavimo pavyzdys) ir tų tradicinių lietuviškų formų. Atsiradusios įvairios pereinamos formos tas sąsajas galėtų parodyti. Iš dalies mes apie jas jau ir užsiminėme.

Man rodos, kad dėl to mūsų populiarioji muzika neranda išėjimo į Vakarų kultūrą. Puikiausias pavyzdys – nesėkmės Eurovizijos konkurse. Vienais metais siunčiame į jį per daug folklorinį kūrinį, reikalaujantį tam tikros pastangos suvokti svetimą pasaulėjautą, o kitais metais – pernelyg standartiškai kosmopolitišką (be melodijos ir be dvasios). Tarp tų reiškinių – praraja: arba arba. Kur dingio tas ryšys, buvęs būdingu literatūrai, tapybai? Mes prarandame savastį. Popso dievukai gali sumažinti tą prarają, bet tai bus tik viendienis gelbėjimosi ratas. Mintis, kad jaunimą prie etninės kultūros galėtų priartinti dabartinės moderniosios kultūros žvaigždės, yra tik paliatyvas (t.y. vaistas, lengvinantis ligos reiškinius, bet neveikiantis jos priežasties), kuris pačios etninės kultūros formas paverstų vienu trumpu mados blykstelėjimu mėnesiui kitam, kol jis turės kainą, kuris būtų priimtas ne tokiu turiniu, koks rūpi etninės kultūros puoselėtoji, o jam juk rūpi, kad tos formos būtų išplėtos ir įtrauktos į žmonių gyvenimą. Atsiktų kaip su tom afrikietiškom skulptūrėlėm, kurios gamamos turistams. Perka jas, kadangi autentiškų kūrinių neskiria nuo komercinių erzacų. Taigi aš netikiu, kad laikinas etninės kultūros dalykėlių pamėgdžiojimas veiktų jaunimą ilgiau negu vieno sezono mada. Būtų dar viena poza. Bet kultūroje „pagados“ tai nepadarytų.

D. RASTENIENĖ. Vadinasi, masinės kultūros veikėjų pozityvūs veiksmai kalbamu klausimu neatneštų mums jokios naudos?

K. STOŠKUS. Mums, vyresnės kartos žmonėms, suteiktų regimybę neva, štai, mes padarėme poveikį.

D. RASTENIENĖ. Gerai. O dabar pažiūrėkim, su koku užsidegimu masinės kultūros veikėjai etninės kultūros atžvilgiu imasi negatyvių veiksmų. Visiškai be jokios atsakomybės, visiškai paviršutiniškai mąstydami, o gal ir nemąstydami, jie ima diegti mūsų tradicijoms alternatyvias idėjas, dažniausiai tam panaudodami įvairias kalendorines šventes. Geriausias pavyzdys – Vėlinių ir Halloweeno priešprieša. Jie elgiasi kaip nori, kaip jiems patogiau sukelti bent kokią sensaciją, jie šaiposi ir erzina, ir visa tai perkeliama į televizijos ekranus. Žmonių griaučiai, širdys ir „sargiai“, raganos ir kapinės – išties šmaikštūs siužetai sukuriama, kurių poveikio rezultatas turėtų būti nepasitenkinimas sava tradicija, savu laikotarpiu, šventės supratimu. Jau išsiaiškinome, kad dabartinė kultūra yra inovacijų kultūra, ir nieko čia nepadarysi. Bet ar inovacijos nereikalauja atsakomybės prieš etninę kultūrą jausmo?

K. STOŠKUS. Apie kokią atsakomybę Jūs šnekate? Juk čia gryna komercija. Tai viena. O antra, mūsų senas provinciališkas nevisavertiškumo kompleksas: viskas geriau, kas ne mūsų.

D. RAZAUSKAS. Aš manau, kad visiškai beviltiška laikysena mėginti kažkam „užkabinti“ atsakomybę. Visiškai jokių perspektyvų.

D. RASTENIENĖ. Na, na?

D. RAZAUSKAS. Na kaip tu užkabinsi?

D. RASTENIENĖ. Norėtusi, kad žmonės pasvarstytų, ką daro.

D. RAZAUSKAS. Jau nuo šitų žodžių aš stojuosi jaunuolio pusėn. Tiesiog iš įpročio, kuris dar iš mokyklos laikų. Žinau tik tiek, kad užsiveda žmoguje toks mechanizmas: jūs manęs niekaip niekada nepaisit. Va toks atsakymas. Aš visada darysiu tik tai, ką noriu. Ir tautinė kultūra gyventi gali tik tada, kai aš noriu, kad ji gyventų.

K. STOŠKUS. Kaip aš reaguočiau į Dalios žodžius. Atsakomybę aš kitaip suprantu, bet tai palikim kitam svarstymui. Aš manau, kad čia ne pavienio masinės kultūros propaguotojo, o „laiko dvasios“ problema. Jei vienas to nepadarys, ateis į jo vietą kitas. Nes užsakymai yra stipresni negu vidutinio pavienio asmens galios. Žmogus – tik instrumentas. Už jo – pinigai ir Lietuvos piliečio nevisavertiškumo kompleksas. Mums atrodo, kad mes net neeuropiečiai, kad iš Europos dar reikia atsivežt kultūrą, mes gi tokie laukinukai, amžini atsilikėliai, iš esmės – mums reikia civilizuotis. Tai yra daugybės žmonių mąstysena ir laikysena. Tarybiniais laikais tai nebuvo taip ryšku, kadangi kosmopolitizmas buvo vadinamas internacionalizmu, o internacionalizmas reiškė rusifikaciją. Tą visi pakankamai gerai juto. O dabar kosmopolitizmas reiškia modernybę... Tai šitai laikysenai dabar atrodo, kad iš ten mes pasiimam, kas geriausia, o iš tikrųjų imam, nes pigiausia, lengviausia ir primityviausia. Mūsų vertybės, dėl kurių mes čia diskutuojam, sakėm, negali būti tik restauruojamos, bet rizikinga ir jas atmesti vien dėl to, kad patys pradedame jų nesuprasti, nes atskilome nuo savo kultūros. Kai tik jų nėra, nėra tikro gyvenimo pamato. Ima atrodyti, kad pasaulis yra ne čia, kur mes gyvenam, kad mes neturim teisės į Europos kultūrą. Tuo tarpu mes turime tokią pat teisę net į Europos centrą, ir ne tik geografinį, bet ir kultūros, juk esam seniausi gyvi indoeuropiečiai, bene geriausiai išlaikę etnines šaknis. Ar tai negalėtų tapti vienu iš esminių Europos kultūros integracinių veiksmų? Tai nusimanyti ypač praverstų politikai, kuri mums atkakliai diegia nevisavertiškumo kompleksą. Šią silpnybę turi ne tik 16–18 metų jaunuoliai, ji būdinga ir subrendusiems intelektualams, tesugebantiems tik pro prancūziškų ar amerikoniškų rūpesčių (ir tai – vakarykščių) akinius matyti mūsų gyvenimo problemas. Mes atidžiau svarstome ne tai, ką mums skauda, bet tai, kas Paryžių pasakyta.

D. RAZAUSKAS. Tokie priežodžiai yra: šiandien taip jau galima, šiandien taip jau kalbama.

K. STOŠKUS. Taip, taip... Ten jau dabar taip pasakyta. Įdomiausia, kas ten pasakė paskutinį žodį. Nėra orumo, drąsos manyti, kad turim ir mes savarankiškai problemas spręsti. Bet grįškim prie švenčių... Kas jas importuoja? Aišku, tas, kuris jau seniai visas šventes pa-

vertė monotoniškais pasilinksminimais. Jam reikia naujo spektaklio. Žiniasklaida ateina į pagalbą su visa savo žvaigždžių mitologija. Bet ne tam, kad sukurtų naują šventę. Ji kuria pramogą, kurios dar nebuvo. Tikra tiesa, kad mes nemokam švęsti švenčių, bet ne dėl to, kad mūsų šventės perdaug liūdnos. Bet kad jos – tik eilinės pramogos. Atsimenu, per radiją vyko diskusija, kurią vedė jaunos psichologės. Jos aiškino, kaip reikia Kalėdas švęsti: sako – mūsų žmonės džiaugtis nemoka. Visą valandą jos mokino žmones linksmintis. Bet viena senyva moteriškė paskambina į radiją ir sako: šventės būna visokios, per vienas reikia liūdėti, per kitas džiaugtis... Švenčių turinys yra skirtingas, ir negalima jų švęsti pagal vieną standartą... Bet tos jaunos gal net diplomuotos panelės taip ir nesuprato, kas yra šventės. Jos ir toliau agitavo visus žmones linksmintis. Matyt, jos buvo perskaičiusios kokią madingą knygėlę iš tų, kurios „moko“, kaip „užmušti“ laiką: jei būna džiaugsmas, tai reikia ir šventės. Bet džiaugtis juk galima ir be švenčių. Kiek technologijų ir cheminių preparatų dabar sukurta džiaugsmui ir malonumui generuoti! Bet kad skirtum šventę nuo pramogos, matyt, pirmiau reikia turėti jos šventimo patyrimą, t.y. tikrai švęsti tas šventas, kurios priklauso savo kultūrai, kurioj mes gyvenam, kuri yra mūsų pasaulis.

D. RAZAUSKAS. Tai esminis kultūros klausimas. Kertinis akmuo. Ne be reikalo kertino simbolika ta pati kaip pasaulio medžio. Man regis, kad pasaulį ir valdo vienintelis dalykas: pasaulio centras. Iš esmės, jei nori valdyti pasaulį, mitiškai, tai rask stebuklingą akmenį, pasaulio centrą. Turiu galvoj ir tą pačią popmuziką, kuri užvaldė visą pasaulį. Per televizorių mačiau laidą apie keltų tradicinę muziką. Pasirodo, kad pas airius jokio trūkio nėra. Jie iki šiol ją groja mažomis grupelėmis, kartais koncertuoja, kartais patys sau. Muzika, atėjusi iš senų laikų, tebegyvena. Kai kurie griežčiau tradicijos laikosi, kai kurie elgiasi laisviau. Aš tos muzikos klausydamas nepajutau jokio skirtumo tarp pop muzikos, išskyrus technologijas. Ką aš noriu pasakyti, – jeigu žmogus labai nuoširdžiai gyvena pats sau, tai ir visas pasaulis aplink jį sukasi. Kitaip sakant, popmuzika yra airių, tai yra airių plius Amerikos negrų folkloras. Net Amerika vienu metu, būtent su Bitlais, buvo užvaldyta airiškos muzikos. Ką aš noriu pasakyti? Jie net negalvodami, nesileisdami į jokiais gilią metafiziką gebėjo gyventi sau, ir užteko keliasdešimt metų pagyventi sau, kad visas pasaulis pradėtų gyventi aplink juos. Popmuzika išsirutuliojo iš airių tradicinės muzikos. Tad mūsų tikslas būtų nesirūpinti pernelyg išoriniais dalykais, o sugebėti taip gyventi sau, kad išaugintume iš sėklos medį.

K. STOŠKUS. Taip. Tik gal nereikėtų tiesmukai priimt tą „gyvenimą sau“. Gyvenimas sau negali būti be žinojimo tų problemų, kurios sukasi kitų tautų pasauly. Bet mums reikia savo problemas spręsti. Prancūzas svarsto prancūzišką problemą, Jis mano, kad Prancūzija yra kultūros centras ir sprendžia tai, kas prancūzams iškyla. O

mes nemokam šitaip klausimo kelt. Mes linkę prancūziškas problemas spręsti. Mums atrodo, kad mūsų problemos smulkesnės, vietinės. Argi čia problemos? Va, ten tai problemos! Vadinas, mes mąstome ne už save, o už juos, ir mąstome falšyvai, kadangi mes iš esmės jų realių problemų gerai nežinome. O savo problemas paliekame likimo valiai.

D. RASTENIENĖ. Tai jūs sakot, kad mes nebūnam savimi, nesielgiam taip, kad stotųsi pasaulio centras ten, kur mes būname ir dirbame.

K. STOŠKUS. Iš tikrųjų.

D. RASTENIENĖ. Išvažiuoja protingi žmonės, išmanantys net ir tradicinę kultūrą, į Prahą, grįžę sako: mes tik dabar pamatėm, kad Vilnius yra provincija. Ten vyksta gyvenimas, grįžę pasijuntam kaip vakuume. Neturim kaip užsidirbti pinigų, neturim iš ko gyventi. Nors auklėti kuo geriausiomis tautiškomis tradicijomis...

D. RAZAUSKAS. Ką reiškia „neturi pinigų“? Ko tu nori iš gyvenimo? Pinigų?

D. RASTENIENĖ. Žmonėms reikia valgyti, reikia rengtis.

D. RAZAUSKAS. Galima mažai valgyti, mažai rengtis.

D. RASTENIENĖ. Tai iš bėdos galima mažai valgyti ir mažai rengtis.

D. RAZAUSKAS. Be to, yra tradicijų, leidžiančių gyventi išvis beveik nevarojant. Pavyzdžiui, vienuoliškos. Galima pasišvęsti kažkam iš visos širdies.

D. RASTENIENĖ. Na, bet ar toks turėtų būti normalus visuomenės būvis – vienuoliškas?

D. RAZAUSKAS. Aš noriu pasakyti, kad čia, šiame kambary, kur aš sėdžiu, yra pasaulio centras. Čia gyvenimo yra daugiau negu Prahaj. Va dabar.

D. RASTENIENĖ. Aš abejočiau. Galbūt Prahaje kur nors daugiau gyvenimo.

D. RAZAUSKAS. Taip tik atrodo – sėdi pažįstami žmonės, seniai juos mačiau... Juose nieko įdomaus... O va Prahaje kažkas didingo vyksta...

K. STOŠKUS. Ar ši diskusija nėra kiek formaloka? Aš nematyčiau tarp jūsų didelio priešingumo. Tai nėra mano kompromisinė nuostata, bet apskritai čia yra užkliudyti du aspektai. Kai jūs kalbate, kad mes neturime to centro, kuriuo turėtume būt, o centrų ieškome kitur, tai aš suprantu, kad šituo klausimu iškeliama priekaištas mūsų archetipinei politinei minčiai ir galų gale ideologijai. Ir iš tikrųjų didelė visuomenės dalis politiniais sprendimais ir įstatymais yra nurašyta, o kai ji nurašyta, ji savo kraštą laiko ne savo kraštu ir bėga iš jo. Tai žymiu mastu politikos padarinys. Jie laiko save atstumtais. Jie neturi kur realizuoti savo gabumų, neturi garantijų, pajunta, kad kažkas pasinėmė tas gėrybes, kurios kadaise priklausė visiems. Vadinas, tas priekaištas turi būti svarstomas kaip siūlymas kurti tokią valstybės programą, kuri Lietuvą padarytų tinkama visiems, tai turėtų būti neatidėliotinas kultūros politikų ir apskritai politikų uždavinys.

Bet, man rodos, Jūs teisus, kai replikuojate, jog žmogus turi šventą galimybę susirgti savo tautos likimu... Mū-

sų tradicija ne mažiau garbinga negu kitos tradicijos, mūsų istorija tiek pat nejuokinga kaip kitos, joje yra resursai, kurių daugelis nesugeba „suvirškinti“. Jeigu jau esu priaugęs, tai mane bus sunku iškrapštyti iš to krašto. O jeigu aš išvažiuosiu, mane vis tiek trauks atgal. Šitą trauką pajunta net tie žmonės, kurie labai lengvai išvažiavo. Nostalgija apima ir juos. Tradicija yra ne tik tai, kas perduodama tam tikromis aiškiai dirbtinėmis formomis, ji egzistuoja ir savo žeme, ta vieta, kurioje gyvenama, savo landšaftu, artimaisiais. Ji daugiaplaniškesnis dalykas. Ta plačia prasme nuo jos sunkoka atplyšti net norint (jeigu pakankamai esi į ją įaugęs). Klausimas čia tas: kaip įaugę žmonės į kultūrą?

D. RAZAUSKAS. Norėjau pabrėžti ir kitą aspektą: pasaulio centro potencialą, užuomazga ir viltis yra ne kažkur ten, o manyje, va čia pat. Aš galiu jaustis, kad visiškai neturiu buities, gyvenimas beprasmis ir norisi man kažkur bėgti – kurgi ten tas gyvenimas! Kad ir kaip būtų, vis tiek potencialas yra manyje. Ar aš išvažiuosiu, ar aš neišvažiuosiu, ar aš atsigausiu, ar neatsigausiu, visada potencialas yra manyje.

K. STOŠKUS. Po šių Jūsų žodžių norėčiau grįžti prie atsakomybės temos, kurią Dalia iškėlė. Aš esu kitos kartos, dėl to šiek tiek ir kitos laikysenos žmogus. Mūsų laikų žmonėms visada kažkaip labai svarbus buvo tam tikras visuomeniškumo jausmas. Anksčiau jį vadindavo idealizmu. Na, mes taip mąstydavom, dabar gal ir komiška atrodo, bet visada stengdavomės matuoti tam tikrais bendrumo standartais. Dabartinis žmogus yra daugiau individualizuotas, jis linkęs tų pagrindų ieškoti savo paties gelmėje, bet ta priešprieša fiktyvoka. Ar gali žmogus būti visiškai neužsiangažavęs, jei atranda tam tikrą, sakykim, savo gelmę? Yra tam tikras užsiangažavimas prieš tą buvimą. Kartais galvoji, ar atsakomybė šiuolaikinėje kultūroje yra diskredituota. Ar čia nesama krizės požymių. Jūs pradėkite vakaruose kalbėti apie atsakomybę – bus ta pati reakcija. Lyg niekas už nieką neatsako. Nėra kam reikalavimų iškelti. Bet kas nors turi teisę juos iškelti?

D. RAZAUSKAS. Aš manau, kad be atsakomybės žmogus iš viso negali gyventi. Tai tokia pati funkcija kaip valgyti. Nėra žmonių be atsakomybės. Net alkoholikas, pasiruošęs viską pragerti, neša nesąmoningą atsakomybę už tai, kad viską pragertų.

K. STOŠKUS. O tie, kurie žudo? Kaip atskirti tuos žmones, kurie atsakomybę turi viduje, nuo tų, kurie jos neturi, jeigu negalima suformuluoti bendro principo?

Mūsų kartos žmogui sunku suprasti, kaip galima ją kaip nors neutralizuoti. Jeigu ją išvedu iš savęs, vis dėlto suvoki, jog ji turi bendrą pamatą, kad tam tikru būdu susitapatini su savo kraštu, su savo bendruomene ir t.t. Kiekvienas gyvis gyvena ne tik sau (juk bet kuri gyvybės forma neegzistuoja be palikuonių), tai jeigu mes gyvename be šito kriterijaus, mes gyvename šia diena, šia akimirka „čia ir dabar“. Net dėl rytojaus negalėsime turėti tikrumo. Ta-

da lengva numoti ranka į ekologines ir kitas problemas. Kaip tada įpareigoti žmogų?

D. RAZAUSKAS. Man atrodo, čia yra kita medalio pusė. Tie, kurie turi įprotį iš visų reikalauti atsakomybės, paprastai patys jos neturi. Ir valdžia, ir ideologija. Gal tai iš tarybinių laikų... Aš negaliu jiems pripažinti man primetamos atsakomybės todėl, kad aš ją jau *a priori* turiu, o jie neturi net man ją primeddami.

K. STOŠKUS. Šiuo atveju kontekstas aiškus. Visos totalitarinės valstybės atsakomybę diskreditavo.

D. RAZAUSKAS. Ir dar viena medalio pusė – ar aš žiūriu į objektą, ar aš rūpinuosi, kaip atrodo. „Gyvenimas sau“ – paradoksalus pavadinimas, nes tu iš viso save užmiršti, žiūri į kažką, na, ką tyrinėji, arba kuo gyveni. O rūpinimasis kitais gali būti labai savanaudiškas, egoistiškas... Visą laiką tik rūpi, kaip į mane kas žiūri, kaip aš kažkam kitam atrodo. Žmogus iš periferijos į pasaulio centrą gali patekti būtent mažiau rūpindamasis, kaip jis kam *atrodo*, o daugiau žiūrėdamas, kaip kas *yra*.

K. STOŠKUS. Na, jūs čia jau gerokai sukarikatūrinot, bet teisingai sukarikatūrinot šiuos atsakomybės reikalavimus. Taip. Šita tendencija yra. Ir krizė akivaizdi. Tie, kurie jautė, kad oponuoja sovietinei sistemai, lyg ir vienijosi. Kad ir folkloro judėjimai, – savotiškai suburdavo žmones; tarsi sakydavo: mes esame prieš juos, nuo jų atsiribojame, tai konjunktūrai netarnaujame. Bet politiniai įpareigojimai egzistavo, ir tai adekvačiai suformulavot. Vadinas, atsakomybė nėra tas pats, kas priedermių primetimas.

Parengė Dalia RASTENIENĖ

The gates toward the world's centre

The article dealing with the discussion held by philosopher Dr. Krescencijus Stoškus, the ethnomusicologist Varsa Liutkutė, and members of the editorial staff of the magazine „Liaudies kultūra“ (*Folk culture*) Dainius Razauskas and Dalia Rasteniene provides such conclusions: considering the fact that one of the most essential features of the civilization is that of growing young, i.e. that of looking upon the youth and novelties as an ideal mass culture becomes the culture of young people and teenagers, whereas manifestations of traditional culture more and more are retreated to the periphery. In order to make the layers of traditional culture more significant the attempts should be made in making them more open to the public at large and, hence, numerous fields of traditional culture ought to be introduced into the circuit of professional culture. The second idea in the debate was that of exposing the fact that a great majority of Lithuanians because of the eagerness in her orientation toward West Europe and America have already lost the sensation of the wholesome living in Lithuania. Yet, if one goes through the experience of the wholesome life in his own country he is able to sense the world's centre as well, and not otherwise. In this case, such one's own country is Lithuania.